

Gedoe om de erfenis

Lilian Klijsma voelde zich 'een soort geldwolf' na het gesprek met haar stiefvader over de nalatenschap.

Nog nooit zijn er zoveel rechtszaken over erfenissen geweest. De oorzaak: toegenomen welvaart, mondige burgers en samengestelde gezinnen. 'We zijn opgegroeid als volle zussen, maar krijgen niet hetzelfde.'

Door Map Oberndorff

Als een berg zag Lilian Klijsma* op tegen het gesprek met haar ongeslachtelijk zieke moeder over de nalatenschap. 'Ik vond het een moeilijk onderwerp, maar wilde voorkomen dat mijn zus en ik het na haar dood zelf maar moesten uitzoeken met onze stiefvader en -zussen. Dus begon ik er toch over.' Haar moeder bleek geen testament te hebben, maar zei dat na de dood van haar man hun gezamenlijk vermogen over de vier kinderen – Klijsma, haar zus en twee stiefzussen – verdeeld zou worden. 'Ik heb nog geprobeerd uit te leggen dat het erfrecht zo niet werkt, tenzij ze dat expliciet zou vastleggen. Maar zij was ervan overtuigd dat ze dat niet hoefde te doen. Ik dacht: dan zie ik wel hoe het loopt. Het was het me niet waard er zo'n pijnlijk gesprek over te voeren.'

Na de scheiding van haar ouders groeide Klijsma samen met haar zusje op bij haar moeder. Nadat de twee het ouderlijk huis hadden verlaten, hertrouwde hun moeder.

Met haar stiefvader en -zussen bouwde Klijsma een goede band op. Ze was dan ook verbijsterd over de reactie van haar stiefvader toen ze een aantal maanden na het overlijden van haar moeder voorzichtig het gesprek met hem over de erfenis aanging. De notaris had haar aangeraden alvast haar kindsdeel te bepalen, zodat daar later geen misverstand over kon bestaan. Dat was nul, zei haar stiefvader resoluut. Haar moeder zou geen enkel vermogen hebben nagelaten. Haar spaargeld was opgegaan aan de uitvaart en het huis was weliswaar op papier van hen beiden maar gevoelsmatig – door zijn geldinbreng – alleen van hem. Klijsma durfde niet aan te dringen. 'Ik wist dat hij ongelijk had, maar wilde onze band niet verstoren. Ik had er nog wel veel stress door en voelde me een soort geldwolf.'

Boze stiefvader

Het aantal conflicten over nalatenschappen neemt al jaren zienderogen toe. Uit onderzoek van de Groningse hoogleraar familievermogensrecht Wilbert Kolkman bleek dat het aantal rechtszaken over erfrecht in 2015 maar liefst acht keer zo hoog was als in 2003. Inmiddels is dat aantal opgelopen tot tien, schat de professor. Als redenen noemt hij de toegenomen welvaart en mondigheid van burgers én de lossere familiebanden. Verreweg het grootste deel van de erfrechtzaken is voor rekening

van samengestelde gezinnen. Ten eerste komt dat natuurlijk door de toename van het aantal 'stiefgezinnen', maar ook de veranderingen in het erfrecht uit 2003 zijn er volgens Kolkman debet aan. Tot die tijd konden kinderen na het overlijden van een van hun ouders meteen hun deel van de erfenis opeisen. Tegenwoordig gaan het hele vermogen en de boedel eerst naar de langstlevende echtgenoot en zitten de kinderen in de wachtkamer tot ook die komt te overlijden.

Veel mensen komen daar pas achter als het zover is. Zeker bij samengestelde gezinnen levert dat de nodige spanningen op, zegt de onderzoeker. 'Al die tijd zijn de kinderen voor hun erfenis afhankelijk van hun stiefouder. Vaak verwatert het contact en barst vroeg of laat de bom.' In de rechtszaal kan het er hard aan toe gaan, weet Kolkman, die zelf ook plaatsvervangend raadsheer is bij het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden. 'Regelmatig wordt daar de hele familiegeschiedenis opgerakeld, zeker als er kinderen van verschillende leggen met hun eigen partners bij zijn. Na het introductierondje denk ik soms: nou, dat gaat gezellig worden. De emoties kunnen zo hoog oplopen dat zelfs mensen uit de zaal moeten worden verwijderd.'

De rechtszaken vormen nog maar het topje van de ijsberg. De meeste families vechten hun erfenisruzies uit buiten de rechtszaal. Of het dispuut woekert lange tijd

door. Vijf jaar na het overlijden van haar moeder kwam de stiefvader van Klijnsma alsnog terug op de nalatenschap. Hij wilde het huis verkopen en de notaris had hem erop gewezen dat hij wel degelijk het kindsdeel van Klijnsma en haar zus moest laten vastleggen. Hij had al een bedrag op papier gezet. Klijnsma hoefde alleen nog maar te tekenen. 'Maar volgens mijn notaris kon ik de onderliggende documenten opvragen om te zien of dat bedrag klopte. Toen ik dat deed, werd mijn stiefvader boos. Of ik hem niet vertrouwde, vroeg hij. Hij zei dat hij van plan was in een eigen testament alle vier de kinderen erfgenaam te maken, zoals hij met mijn moeder had afgesproken. Uiteindelijk zou ik een kwart van alles erven. Maar ik dacht: daar kan hij me later weer uit halen zonder iets te zeggen.'

Waardevolle ketting

Ze besloot niet te tekenen. Sindsdien hebben ze er nooit meer over gesproken. Lilian Klijnsma heeft zich nog lang naar over de situatie gevoeld. Maar nóg rotter voelde ze zich over dat pijnlijke gesprek met haar moeder. 'Dat zij destijds niet naar me wilde luisteren en niet de verantwoordelijkheid nam om dit goed voor ons te regelen, heb ik heel moeilijk gevonden. Ik voelde me door haar in de steek gelaten.'

Met de verdeling van de erfenis wordt ook de liefde verrekend, zegt familietherapeut en publicist Else-Marie van den Eerenbeemt. 'Alle kinderen zoeken naar erkenning van hun ouders, maar kinderen van gescheiden ouders hebben die behoefte nog meer. Ze voelen zich vaak enorm tekortgedaan en zijn daarom extra alert op de erfenis.'

'Kinderen van gescheiden ouders worden ten onrechte gezien als graaiers'

Met de verdeling van de erfenis wordt ook de liefde verdeeld, stelt Else-Marie van den Eerenbeemt.

Ze worden daardoor – onterecht – gezien als graaiers. Met die erfenis willen ze vooral kunnen zeggen: zie je wel, ik was ook belangrijk.' Van den Eerenbeemt hoort veel schrijnende verhalen, zowel in haar praktijk als van notarissen en advocaten die ze doceert over familiedynamiek. Zo stellen partners vaak kruiselingse testamenten op, waarbij ze zowel hun eigen kinderen als stiefkinderen erfgenaam maken. Maar een van de twee kan die afspraak zo weer ongedaan maken, buiten de ander om. 'Ik ken tientallen gevallen waarbij de stiefouder na de dood van de biologische ouder meteen een nieuw testament opstelde, waarin alleen de eigen kinderen nog erven.' Soms doen ze dat omdat de stiefkinderen hen te veel doen denken aan de ex van hun partner en ze die geschiedenis liever uitwissen. Of ze voeren aan dat de kinderen niet zo aardig waren en al jaren niet meer langskwamen. Als dat al zo is, zou dat geen enkele rol mogen spelen, zegt Van den Eerenbeemt. 'Als een ouder doodgaat, gaat het niet zozeer om de laatste vijf of tien jaar. Een kind maakt dan de balans op van een heel leven.'

Er zijn ook biologische ouders die zelf hun kinderen uit hun eerste huwelijk ontverven, al dan niet onder invloed van hun nieuwe partner. Kinderen houden altijd recht op de legitieme portie – de

helft van hun kindsdeel – maar hun positie is dan verschoven van erfgenaam naar schuldeiser. 'Dat is dramatisch', zegt de familie-therapeut. 'Je voelt je als kind helemaal weggeschreven door een ouder die je eerder al eens heeft verlaten.' Andersom zijn er ook ouders die, achter de rug van hun partner, besluiten de kinderen uit hun eerste huwelijk tot enige erfgenamen te benoemen, uit schuldgevoel voor hun eerdere vertrek. Bij erfenissen van ouders wier eerste partner is overleden

kan ook de verdeling van de spullen tot emotionele uitpattingen leiden. Van den Eerenbeemt: 'Een van mijn studenten zag in de opera ooit haar stiefmoeder binnenkomen met een waardevolle ketting van haar overleden moeder die al generaties lang in haar familie was. Uit angst dat ze hebbertig werd gevonden, had ze er nooit naar durven vragen. Nu ze hem om de nek van haar stiefmoeder zag, werd ze zo misselijk van verdriet dat ze meteen de zaal moest verlaten.'

Natuurlijk zijn niet alle stiefouders 'heksen en schoften', zegt Van den Eerenbeemt. 'Er zijn er ook genoeg die zeggen: al mijn kinderen, stiefkinderen en kleinkinderen erven van mij.' Maar dat alles volgens de aangepaste erfwet standaard naar de langstlevende gaat, kan een 'perverse prikkel' geven. 'Het zijn juist de kinderen die grotere rechten zouden moeten hebben. Partners kunnen gewisseld worden, maar je hebt maar één vader en moeder. En exouders bestaan niet.'

Niet alleen de nalatenschappen van ouders leiden tot spanningen bij samengestelde gezinnen. Bij de familie van Martine van Vliet* broeit al jaren een andere erfenniskwestie onder de oppervlakte. Haar moeder hertrouwde toen ze vier jaar oud was. In de jaren daarna kreeg ze twee halfzussen en een halfbroer. Een van haar zussen raakte twintig jaar geleden door een zwaar auto-ongeluk ernstig gehandicapt. Die gebeurtenis trok een enorme wissel op het gezin. Haar moeder scheidde opnieuw en

met haar stiefvader is er sindsdien nauwelijks contact. 'Maar toen de verzekeraar jaren later de schadevergoeding van een miljoen euro uitkeerde, moesten we weer om de tafel.' Op dat moment realiseerde Van Vliet zich dat zij als enige halfzus bij een eventueel overlijden van haar gehandicapte zus het minst zou krijgen, ook omdat de anderen nog via de 'vaderoute' zouden erven. 'We waren opgegroeid alsof we volle zussen waren, dus dat voelde behoorlijk wrang.'

Het hoge bedrag hing als een zwaard van Damocles boven het gebroken gezin. Na veel gesprekken, ook met fiscalisten en notarissen, besloten ze gezamenlijk het geld in een stichting te stoppen. Daarmee zou Van Vliet een kleinschalig wooninitiatief oprichten voor haar halfzus en andere jongvolwassen gehandicapte vrouwen. Ze zegde haar baan op, kocht samen met haar partner het huis pal naast de nieuwe plek van haar zus en stortte zich volledig op het project.

Moreel onrecht

In principe kan niemand ooit aan het geld komen, ook niet na het overlijden van haar zus. Ze hebben afgesproken de stichting dan in leven te houden. Toch houdt Van Vliet haar hart vast. 'Ik weet zeker dat de hel zal losbreken.' Zo kan een van hen de stichting proberen open te breken met beschuldigingen van wanprestaties of onbehoorlijk bestuur. Dat idee levert Van Vliet voortdurend stress op. 'Bij iedere beslissing die ik neem, zit er een kabouterdje op mijn schouder dat zegt: "Kun je hier later problemen mee krijgen?"' Ze merkt dat alle gezinsleden door

de jaren heen in meer of mindere mate psychisch last hebben gekregen van de gevolgen van het ongeluk en daarom menen recht te hebben op een deel van de schadevergoeding. Dat gevoel herkent ze zelf ook wel. 'Ik zit echt niet te wachten op dat geld, maar dat ik minder dan de anderen zou erven voelt nog steeds oneerlijk. Helemaal omdat ik nu al twee jaar keihard aan het werk ben en het meest voor mijn zus heb gedaan.'

Die emotie komt regelmatig voor bij mantelzorgers, zegt Annette van Riemsdijk, voorzitter van de Stichting Nalatenschapsmediation. 'Zeker als ze door de zorgtaak zelf geen carrière konden maken. Als ze dan evenveel of minder erven dan anderen uit de familie, voelen ze zich onrechtvaardig behandeld.' Bij nalatenschappen binnen samengestelde gezinnen spelen die gevoelens van moreel onrecht vaak een rol, ontdekte Van Riemsdijk zelf als advocaat en plaatsvervangend familierechter. 'De wet biedt daarop geen antwoord. Maar die gevoelens lokken allerlei emotionele reacties uit. Bij rouw ligt conflict onmiddellijk op de loer. Mensen kunnen moeilijk omgaan met verlies en verdriet en zetten die emoties om in boosheid jegens iemand anders, met alle gevolgen van dien.' Ook zij zag na de veranderingen in de erfwet in 2003 het aantal conflicten snel toenemen. 'Bijna niemand weet dat de langstlevende echtgenoot automatisch erfgenaam is. Waarom heeft Sire daarover nooit een spotje gemaakt?'

Om nabestaanden uit samengestelde gezinnen een loket te bieden, richtte ze met drie andere experts in 2011 de stichting op.

'Ik weet zeker dat de hel zal losbreken als mijn gehandicapte zus overlijdt'

Probeer een deel van de erfenis van de kinderen uit de eerste leg veilig te stellen.

Sindsdien begeleidt ze als nalatenshopsmediator moderne gezinnen bij moeizame erfenisafwikkelingen. Het liep al snel storm met aanvragen. Vanuit de stichting werd een opleiding ontwikkeld om ook notarissen, advocaten en mediators de nodige bagage te bieden waarmee ze gebroken gezinnen weer om de tafel kunnen krijgen.

Andere vrouw in huis

Tijdens de gesprekken probeert Van Riemsdijk eerst de relaties te doorgronden en zicht te krijgen op alle familievetes. Door diep te graven haalt ze vaak al de scherpste emoties eruit, zegt ze. 'Een stiefmoeder gaat inzien dat ze onredelijk is door op het geld te blijven zitten, een kind haalt ook weer mooie herinneringen aan de vader op.'

Maar nóg beter is het om die 'open dialoog' te voeren vóór iemands overlijden, zodat niemand voor vervelende verrassingen kan komen te staan. Dat gebeurt nog veel te weinig, zegt Van Riemsdijk. 'Op de een of andere manier rust er een taboe op praten over nalatenschappen. Daardoor zitten veel mensen na de dood van een dierbare met de gebakken peren.'

Hoe belangrijk maar ook moeilijk het is daar tijdig over te praten, weet Pauline Schonewille als geen ander. Toen zij en haar man vijftien jaar geleden naar de notaris

stapten voor het opmaken van hun testamenten, dachten ze er snel uit te zijn. Omdat ze zelf het vak van notaris beoefenden, wisten ze van de hoed en de rand. Het gesprek liep gesmeerd, totdat tot Schonewilles verbazing haar man ineens zei dat hij zijn dochttertje uit zijn eerste huwelijk een voor hem waardevol schilderij wilde nalaten. Schonewille voelde een steek van jaloezie. 'Was zijn dochter dan belangrijker voor hem dan ik, dacht ik. We waren pas een paar jaar samen en ik was zwanger van ons eerste kindje. Wat als hij over tien jaar tegen een boom zou rijden? Misschien was ik tegen die tijd ook gehecht aan dat schilderij.' Tegelijkertijd begreep ze de afweging van haar man. 'Ik wist dat hij vóór mij een ander leven had geleid en snapte dat hij zijn dochttertje iets bijzonders wilde nalaten. Maar

dat maakte me wel onzeker.' Haar man, Fred, worstelde ook met de situatie. 'Ik voelde me schuldig tegenover mijn dochttertje', zegt hij. 'Ze was pas vijf jaar oud en had ineens te maken met een andere vrouw in huis. Dat schilderij had voor mij veel emotionele waarde. Daarmee wilde ik haar duidelijk maken hoe belangrijk ze voor me was.'

Iedereen een schilderij

Ook de vermogensverdeling leidde tot discussie, doordat de moeder van Freds dochter als bewindvoerder in beeld kon komen. Schonewille realiseerde zich dat zij niet de enigen waren die voor dit soort dilemma's kwamen te staan. 'Bij samengestelde gezinnen duurt het vaak jaren voordat iedereen zijn positie heeft gevonden, terwijl ze wel allemaal gezien en belangrijk gevonden willen worden. Daarom gaat het zo vaak mis.' Ze besloot haar notariële kennis en persoonlijke ervaring om te zetten in een eigen mediationpraktijk voor samengestelde gezinnen. Tegenwoordig begeleidt ze zelf koppels van samengestelde gezinnen bij de

voorbereiding van hun testamenten. 'Ik help ze al hun complexe emoties te benoemen en uit elkaar te rafelen, zodat ze elkaar leren begrijpen. De verwarring ontstaat vaak doordat ze een soort rangorde proberen aan te brengen. Maar het is niet zo dat er één iemand bovenaan staat. Iedereen is even belangrijk, alleen op een andere manier.' Ook raadt ze stellen aan een 'considerans' in hun testamenten op te nemen, waarin ze hun keuzes toelichten. Zeker als de kinderen te klein zijn om het vooraf te bespreken, voorkom je daarmee veel gedoe. 'Bedenk wat je aan welk kind wilt nalaten en schrijf op waarom. Een motor aan je jongste zoon, omdat jullie vaak samen reden. Een dagboekje aan je dochter, omdat ze van schrijven houdt.' En probeer, als het even kan, in ieder geval een deel van de erfenis van de kinderen uit de eerste leg veilig te stellen. 'Zodat ze na de dood van hun biologische ouder meteen een pot met geld krijgen.' Want ook Schonewille heeft het om zich heen vaak zien misgaan. 'Zelfs als de banden goed waren. Je bent als samengesteld gezin uiteindelijk alleen verbonden geweest door degene die is overleden. Als die persoon wegvalt, komt alles op losse schroeven te staan. Dan moet er ook geen financiële en juridische afhankelijkheid meer bestaan.'

Bij het echtpaar Schonewille zelf heeft het nog een aantal jaar geduurd voordat ze testamenten hadden opgesteld waarin ze zich beiden konden vinden. 'We hebben samen ook drie dochters gekregen. In de loop van de jaren hebben we nog een aantal schilderijen gekocht. We hebben het nu zo geregeld dat iedereen een eigen schilderij krijgt. Dat vind ik nu eigenlijk wel een prachtig idee.' □

**De namen van Lilian Klijsma en Martine van Vliet zijn gefingeerd. Hun echte namen zijn bekend bij de redactie.*

'Op de een of andere manier rust er een taboe op praten over nalatenschappen'